

KÜTAHYALI ABDURRAHMAN FEVZİ EFENDİ(1802-1864)' NİN MİKİYASU'L-LİSAN KİSTASU'L-BEYAN ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Emrah ADAKLI*

ÖZET

Her dilde olduğu gibi Türkçenin tarihi boyunca dilbilgisi kitapları önemli rol oynamıştır. Biçim, söyleniş, cümle yapısı, anlam ve kelime tarihi bakımından belirli bir düzenlilik gösteren sistemli kelime gruplanmalarından meydana gelen dilin incelenmesi olarak tanımlanan dilbilgisi, dil eğitim ve öğretiminin temelini oluşturmuştur.

Türkçe öğrenimine ve öğretimine önem verildiği bir devirde yetişen Abdurrahman Fevzi Efendi de Türk dilinin kurallarını anlatan *Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan* adlı eseri yazmıştır. Eseri, 1847'de yazmaya başlamış ve 1851'de bitirmiştir. Bir komisyon tarafından incelenmiş ve dilbilgisi açısından değerli görülerek kitabın basılmasına ancak yazarının ölümünden sonra karar verilmiştir. 1882'de Darüşşafaka adına basılmış ve Türkçe dersleri bu esere göre okutulmuştur. 1530'da Bergamalı Kadri'nin *Müyessiretü'l-Ulûm* adlı eserinden sonra, Türk dilinin Arapçanın gramerinden örneklerle de desteklenerek yazılmış olması sebebiyle son derece önem kazanmıştır.

Tanzimat'a kadar okullarda dilbilgisine önem verilmediğini Arapça dilbilgisinin öne çıktığını görüyoruz. İlk Osmanlı medreselerinde eskinin devamı olarak Arapça öğretimi önemli idi. Tabii olarak Türkçenin Arapça ve Farsça ile münasebeti bu dönemde Türkçe öğretiminin kapsamlı olarak ele alınmasını engellemiştir. Batı tarzı diyebileceğimiz gramer kitapları da Tanzimat döneminde ilk defa dilbilgisi terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu eserlerin öncülüğünü yapan Ahmet Cevdet Paşa, dil öğretimi kitaplarıyla da bugünkü dilbilgisi kitaplarının şekillenmesini sağlamıştır. Abdurrahman Fevzi Efendi, zamanının bu akımına uyarak, Türk dilinin kurallarını anlatan *Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan* adlı eserini yazmakla Türk diline gerçekten çok önemli bir hizmet vermiştir. Bu bildiride Türk Dili tarihi açısından büyük önem taşıyan *Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan* adlı eserin 1299(1882)'da Meclis-i Maarifin izniyle İstanbul'da Mahmud Beg Matbaası'nda basılmış, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Osmanlıca Eserler Bölümünde, 29442 raf numarasıyla kayıtlı olan kopyası üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmada Türk diliyle ilgili önemli görüşleri içermesi bakımından önemli olan eserin önsözü ve içeriği ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Fevzi, *Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan*, Türkçe, dilbilgisi.

---

* Yakın Doğu Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. Öğr. Gör. El-mek: emrahadakli@hotmail.com

---

**A REVIEW ON THE BOOK, MIKYASU'L-LISAN KISTASU'L BEYAN
WRITTEN BY ABDURRAHMAN FEVZİ FROM KÜTAHYA (1802-1864)**

ABSTRACT

As in any language, grammar books have played an important role throughout the history of Turkish. In terms of format, pronunciation, sentence structure, meaning and word history, a certain regularity of systematic word grouping occurs, leading to the examination of words, defined as language grammar and language training; the basis of teaching.

Growing up in a time period when learning and teaching Turkish was of importance, Abdurrahman Fevzi wrote the piece "*Mikyasu'l-Lisan Kitatsu'l-Beyan*", describing the rules of the Turkish language. He began writing his piece in 1847 and was completed in 1851. After being examined by a commission, his work was found valuable in terms of grammar, but publication was decided after his death. In 1882, his work was published on behalf of Daruṣṣafaka and Turkish lessons were taught according to this piece. After the publication of "*Müyessiretü'l-Ulum*" by Kadri from Bergama in 1530, his work had gained extreme importance, using examples of Arabic grammar to support the Turkish language.

While the Arabic grammar was of value, we see that Turkish grammar in schools wasn't of importance until the Administrative Reforms. The continuation of Arabic teaching in the first Ottoman madrasas was of great importance. Naturally, with the relationship between the Arabic and Persian in this time period, the comprehensive study of teaching the Turkish language was prevented. 'Western-style' grammar books were used for the first time during the Administrative Reforms period. Ahmed Cevdet Pasha, who pioneered the works of grammar, has shaped today's grammar books with his language teaching books. Abdurrahman Fevzi served a great importance to the Turkish language by following the stream of time and writing his piece, "*Mikyasu'l-Lisan Kitatsu'l-Beyan*", describing the rules of the Turkish language. In this report, the piece "*Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan*", carried a great importance in terms of the Turkish history and with the courtesy of the Council of Education, his work was published at Mahmud Beg printing Plant, Istanbul in 1299 (1882). The copy of his work, registered under shelf number 29442, in the Beyazıt State Library and the Ottoman Works Department, will be undergoing assesment. Due to the important opinions made about the Turkish language in this study, the preface and contents will be further discussed in detail.

Key Words: Abdurrahman Fevzi, Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan, Turkish, grammar.

Turkish Studies

Dilin gramer bakımından incelenmesi ve araştırılması birtakım kuralların oluşturduğu metotlara dayanmaktadır. Dilin, biçim, söyleniş, cümle yapısı, anlam ve kelime tarihi bakımından belirli bir düzen içerisinde incelenmesi dilbilgisi olarak tanımlanmaktadır. Bu sisteme Tanzimat'a kadar okullarda önem verilmediğini Arapça dilbilgisinin öne çıktığını görüyoruz.

Türk gramerciliği Kaşgarlı Mahmut'un *Kitabu Cevahiri'n-Nahv fi Lugati't-Türk* adlı eseriyle başlamıştır. Ancak eser kayıptır. Yine Kaşgarlı Mahmut'un *Kitabu Divani Lugati't-Türk*¹ adlı eseri Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış dilbilgisi sözlük niteliğindedir. Tam anlamıyla bir Türkçe dilbilgisi olarak kabul edeceğimiz ilk eser ise Bergamalı Kadri'nin *Müeyyiretu'l-Ulum* adlı eseridir². Batı Türkçesinin ilk grameridir. Daha sonra Tanzimat dönemi ve devamı gramer tarihi bakımından önem kazanmıştır. Bu dönemde pek çok eser yazılmıştır. Batı tarzı diyebileceğimiz gramer kitapları da bu dönemde yazılmıştır. Bu eserlerin öncülüğünü yapan Ahmet Cevdet Paşa, dil öğretimi kitaplarıyla³ bugünkü dilbilgisi kitaplarının şekillenmesini sağlamıştır. Abdurrahman Fevzi Efendi, zamanının bu akımına uyarak, Türk dilinin kurallarını anlatan *Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan* adlı eserini yazmakla Türk diline gerçekten çok önemli bir hizmet vermiştir. Eser 1851'de basılmıştır. Hem *Müeyyiretu'l-Ulum* ile benzerliği açısından hem de Arapça örneklere yer verilmesi ve aynı zamanda Cevdet Paşa'nın tarzından da etkilenmiş olması bakımından önemlidir.

Abdurrahman Fevzi Efendi, Kütahya'nın yetiştirdiği Türk diline hizmet etmiş, önemli bir dilbilimcisidir. 1802 yılında Kütahya'da doğmuştur. Tam adı Seyyid Abdurrahman Halvetî er-Rufai el-Kütahî'dir. Babası, zamanın Kütahya bilginlerinden olan Sadızkade Mustafa Efendi'dir. İlk eğitimini, memleketinde babasından din bilgisi olarak aldıktan (1828) sonra, 1829 yılında medrese eğitimi görmek için İstanbul'a gitmiştir. Müderris İmam Zade Esat Efendi'nin derslerine devam ederek yüksek tahsilini tamamlayıp, 1833'de diplomasını almıştır. 1834'de İstanbul'da *Dâru'l-Hadis Valide Sultan* müderrisliğine atanmıştır. Bir yıl sonra (1835) da Harp Okuluna Arapça öğretmeni olarak tayin olmuş, burada yirmi yıl aralıksız Türkçe, Arapça ve tarih dersleri vermiştir. 1863'de emekliye ayrılmış ve bir yıl sonra (1864) İstanbul'da vefat etmiştir. İstanbul, Eyüp Defterdar caddesi civarında *Yâvedud Kabristanlığı*'na defn edilmiştir.

Türkçe öğrenimine ve öğretimine önem verildiği bir devirde yetişen Abdurrahman Fevzi Efendi, zamanının bu akımına uyarak, Türk dilinin kurallarını anlatan *Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan* adlı bu eserini yazmakla Türk diline çok önemli bir hizmet vermiştir. Eseri, 1847'de yazmaya başlamış ve 1851'de bitirmiştir. Daha sonra kitabı üzerinde bazı düzeltmeler yaparak genişletmiştir. Eser, bir komisyon tarafından incelenmiş ve dilbilgisi açısından değerli görülerek kitabın basılmasına ancak yazarının ölümünden sonra karar verilmiştir. 1882'de Darüşşafaka adına basılmış ve Türkçe dersleri bu esere göre okutulmuştur. Tanzimat'ın ilk Türkçe grameri sayılmış ve yazarına Tanzimat'ın ilk Türk gramercisi ünvanı verilmişse de tamamlanma (1861) ve yayımlanma tarihi (1881) gözönünde tutulduğunda, basılı ilk gramer Keçecizade Mehmed Fuad'la Ahmed Cevdet Paşa'nın birlikte kaleme aldıkları, yarım yüzyıl okul kitabı olarak da önem kazanan *Medhal-i Kavîd*'dir (1851).

Türkçe gramer yazma konusunda hazırlıksız ve eğitimsiz ilk dönem Tanzimat aydınları, eğitim ve öğretimde ihtiyaç duydukları esere örnek alacakları bir sistemden yoksun olmaları ve

¹ Besim, Atalay(çev.), **Divânü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, 4c. (Türk Dil Kurumu Yayınları: 521, Ankara: 1985-1986).

² Esra Karabacak, **Bergamalı Kadri, Müeyyiretu'l-Ulûm(Giriş-Metin-Sözlük-Terimler Dizini-Tıpkıbasım)**, (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 801, Ankara: 2002).

³ Esra Karabacak, **Ahmed Cevdet Paşa. Tertîb-i Cedit Kavâid-i Osmaniyye: Giriş-Metin-Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü- Tıpkıbasım**, (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 883, Ankara: 2007)., Nevzat Özkan, **Ahmed Cevdet Paşa-Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniyye**, (Ankara: 2000)., **Kavâid-i Türkiyye**, (İstanbul: 1292/1875).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

medrese terbiyesinden geçmeleri itibarıyla en iyi bildikleri klasik Arapça için geliştirilen gramer metodu ilk çalışmalarına örnek olmuştur.

Abdurrahman Fevzi'nin takip ettiği yöntem, çağdaşlarından iki noktada farklılık gösterir: İlk olarak gramerinin çatısını kuracağı terimleri tespit etmiştir. Eserinin girişinde *Istulâhât-i Mevzû'a ve Unvânât-i Muhteri'a* başlığı altında terimler karşılıklarla vermiştir. Arapça köklerden üretilen, ancak Türkçenin yapısına göre tespit edilen dilbilgisi terimleri açısından eser çok önemlidir. Bütün yapım ve çekim ekleri ayrı terimlerle karşılanmış, her bir anlam değeri için de yeni terim karşılıkları kullanılmıştır. Eser, Türk Dil Kurumu uzmanlarından Ali Ulvi Elöve tarafından Dördüncü Türk Dili Kurultayı'na sunulmak üzere ilk altmış iki terimi, kendisinin türettiği karşılıklarla hazırlanmıştır(1940)⁴. Eserde, Türkçenin ses değerleriyle Arap alfabesini mukayese ederek yeni bir alfabe geliştirilmesi fikri savunulmuştur. Her sese bir harf, her harfe bir ses prensibini esas alan yeni Latin alfabesinin ilk müjdecisi olan Abdurrahman Fevzi Efendi yeni tekliflerini dilin kolay okunup anlaşılması, eğitim ve öğretimin hız kazanması için sunmuştur. En önemli görüşü, *gramer* başlığı altında *imla*, *sarf(yapı bilgisi)*, *nahv(sözdizimi)* ve *ıştikak(türetme bilgisi)*'in birleştirilmesi gerektiğini ve ünlülerin kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu savunmasıdır. Türkçenin ünlü sistemini göstermek için Batıda *vovel(ünlü)* denilen işaretlere benzer harflerin kullanılması veya her harfin ince ve kalın sıralı şekillerinin geliştirilmesi üzerinde durmuştur. Ona göre imla kılavuzunun olmayışı öğrenenin kelime kalıplarını öğrenmesini güçleştirmekte, zaman kaybına yol açmaktadır.

Abdurrahman Fevzi Efendi, Türkçenin ses yapısının temelini ince ve kalın ses uyumu oluşturduğunu vurgular. Yuvarlak-geniş ünlülerin ancak ilk hecede yer alması kuralı gibi konular etraflıca incelenmiştir. Zaman zaman standart Türkçenin dışına da çıkarak, Anadolu ağızlarından, Azeri ve Çağatay Türkçesinden de örneklerle eserinin genel Türkçeyi içine alan bir gramer olduğunu ifade etmiştir.

Şekil bilgisinde işlediği öz Türkçe kelime zenginliği ancak Cumhuriyet döneminde dikkat çekmiştir. Türk Dil Kurumu 1933'te, Türkçe söz varlığını tespit faaliyeti çerçevesinde İshak Refet'e *Mikyasü'l-Lisan ve Kistasü'l-Beyan*'ı incelemiştir. Eser, daha sonra, Jean Deny'nin *Grammaire de la Langue Turque (dialecte Osmanli)*'sinin tercümesinde Ali Ulvi Elöve'ye⁵ öncülük etmiştir.

Manastırlı Rıfat Efendi'nin *Külliyât-ı Kavâid-i Osmâniye* adlı eserinin⁶ girişinde, daha sonra da Osman Ergin'in *Maarif Tarihi*'nde⁷ *Mikyasü'l-Lisan ve Kistasü'l-Beyan*'ın aslında iki cilt olduğu, sadece birinci cildinin Fevzi'nin oğlu Mustafa Safvet tarafından neşredildiğinden bahs edilir. Ergin eserin ikinci cildinin Hamidiye Kütüphanesi'nde olduğunu tahmin ettiğini bildirir.⁸

Eser, basım tarihinin yanı sıra yazılış tarihi itibarıyla de *Müeyyessiretü'l-Ulûm*'dan sonra yazılan ilk gramerdir. Eser, 1299(1882)'da Meclis-i Maarifin izniyle İstanbul'da Mahmud Beg Matbaası'nda bastırılmıştır. Eserin bu baskısı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Osmanlıca Eserler Bölümünde, 29442 raf numarasıyla kayıtlıdır.

Mikyasu'l-Lisan Kistasu'l-Beyan'ın metin kısmı 177 sayfa ve 17 bölümden meydana gelmektedir. Eserin başında içindekiler kısmı, terimlerin açıklandığı kısım, yazar hakkında ve basıldığı yer hakkında bilgilerin verildiği bir bölüm vardır. Bu bölüm de 22 sayfadan ibarettir. Eserin sonunda da 8 sayfalık doğru-yanlış cetveli bulunmaktadır. Baştaki 22 sayfalık bölüm ayrı, metin ve doğru-

⁴ Kütahyalı Abdurrahman Hoca, Çev. Ali Ulvi Elöve, **Mikyasüllisan ve Kistasülbeyan**, (İstanbul: 1942).

⁵ Ali Ulvi Elöve (haz.), **Mikyasü'l-Lisan Kistasü'l-Beyan**, (İstanbul, 1962).

⁶ Manastırlı Rıfat, **Külliyât-ı Kavâid-i Osmâniye**, (İstanbul: 1303).

⁷ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, (İstanbul: 1977).

⁸ Mustafa Koç, "Abdurrahman Fevzi", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, (İstanbul: 2008) c I 27-29.

yanlış cetveli ayrı numaralandırılmıştır. Eser, toplam olarak 207 sayfadan meydana gelmektedir. Metin kısmında her sayfada 35 satır yer almaktadır. Eser, bir mukaddime, beş maksat ve bir hatimeden ibarettir. Temel bilgilerden sonra eser, konulara ve konular da aralarında bölümlere ayrılmıştır.

Abdurrahman Fevzi Efendi, konuları açıklarken maksat ana başlığını kullanmıştır. Maksatları bablara, babları da nevlere, kısımlara, sınıflara ayırmıştır. Metnin başında ve bazen de maksatlarda açıklanması gereken bilgileri *tevtia* adı altında maddeler halinde izah etmektedir.

Eser, Besmele ile bir başlangıcın ardından Allah'a hamdı ve Peygamber'e şükürü anlatan bir bölüm ile devam eder. *Ammâ ba'd* kısmı bir nevi önsözdür. Burada Abdurrahman Fevzi Efendi'nin dile verdiği önem yine kendisi tarafından anlatılır.

Yazar, eserini kaleme alma sebeplerini açıkladıktan sonra dil öğretiminin önemi üzerinde durmuştur. Avrupa'da dil öğretiminin nasıl önemsendiği belirtilerek bizlerin de bu konuyu önemsememiz gerektiği vurgulanmıştır. Eserin en önemli özelliklerinden biri, dilbilgisi terimlerinin kullanılmasıdır. Yazarın kullandığı terimler, ne kendisinden önce yazılmış *Müyessiretü'l-Ulûm*'daki ne de daha sonra yazılmış gramerlerdeki terimlere benzemektedir. Mesela, görülen geçmiş zaman için o dönem gramerlerinde *mazi-i şuhûdî*, öğrenilen geçmiş zaman için *mazi-i naklî* terimleri kullanılırken *Mikyasu'l-Lisan Kıstasu'l-Beyan*'da *mazi-i mahsusu'n-nisbe*, *mazi-i menkûlu'n-nisbe* terimleri kullanılmaktadır. Eserde önemli bir başka özellik de fiillerin yapısının zaman, hades ve nispet diye sınıflanmış olmasıdır. *Zaman*, fiilin zamanını, *hades* fiilin hareketini, oluşunu, *nispet* ise fiil köklerinin ek alarak oluşturduğu biçimleri anlatmaktadır.

Eserin *Ammâ ba'd* kısmı bir nevi önsözdür. Burada Abdurrahman Fevzi Efendi'nin dile verdiği önem yine kendisi tarafından anlatılır:

Abdurrahman Fevzi Efendi'ye göre dil ilmi bir çok faydaları içinde toplayan sanattır. Böyle bir eser yazmak da kendisine nasip olmuştur. Maarif-i İdâdî Mektebi öğrencisine Arap ilimleri okuttuğu sırada, Avrupa okulları öğrencisinden İslâm ülkelerine gelmiş, on beş on altı yaşındaki delikanlıların çocukken ana dili gramerlerini okumuş oldukları için bir kaç yabancı dilin gramerini de bitirdikten sonra resim, kompozisyon, coğrafya ve daha pek çok bilim dalını öğrendikleri, Arapça ve Farsçayı da kendi yaşlarından daha çabuk öğrenip belledikleri, görüp anladıkları tespit edilmiştir. Bu şartlar altında esaslı bir Türkçe gramer kitabı yazmayı hayal etmiştir. Türkçe harf ve hareketlerin cinslerinden, çeşitlerinden vasıflarından, özellikle bu harflerle yazılı olarak kullanılan öz Türkçe kelimelerin cinslerinden, türlerinden, vasıflarından, değişme şekillerinden, terkip ve cümlelerin türlerinden bahsedilerek o kelimeleri doğru söyleyip yazmanın yolunu gösteren örneklerle donatılmış bir başvuru kitabı yazmaya karar vermiştir. Türk dili hazinesini ortaya koymak için bir yol aramıştır. Fakat kendisini engellemek isteyen bazı kişiler ortaya çıkmıştır. Bu engellemeler kendisini daha çok desteklemiştir. Ayrıca Sultan Gazi Mahmud Han'ın(1784-1839) oğlu Sultan Abdülaziz Han(1830-1876) bu işi onun gibi ehil birisinin yapacağına inanmış ve karar vermiştir. Bunun üzerine 1847'de eseri tamamlamıştır. Yazara göre değişen kelime türlerinden bilhassa müfret emri hazırının(teklik 2. şahıs emrinin) pek çok şekle çevrilip değişir bulunması, basit ve birleşik bütün şekillerine dair kuralların istisnasız olması ve bunların her birine ait kaynakların bulunması bakımından Türk dili büyük bir dildir. Ancak yine de Arap diline her yönden eş ve denk bir dil yoktur, Arapça diğer dillerden üstündür, kurallıdır, istisnaları yoktur. Türkçenin Arapçanın kalıplarından çıkarılarak kendi özelliklerine göre incelenmesi gerekir. Bu durumda Türkçenin Arapçayı geçmesi bile düşünülebilir. Arap alfabesi Türkçe için uygun değildir. Özellikle hareketler Türkçedeki bütün seslileri karşılamamaktadır. Mutlaka bazı değişiklikler yapılması gerekmektedir. Kelimelerin bir dildeki muhtelif şekillerini anlatan bir çok meseleleri toplayıp sıralayıp bildiren tek bir ilim dalı olduğu, bunun da *lisan ilmi(dilbilgisi)* olarak adlandırıldığının bilinmesi gerekir. Arap dilindeki dille ilgili meseleler alimlerce dört kısma bölünmüştür. Bunlar *sarf*, *iştikâk*, *nahv*, *hat* adlarıyla anılırlar. Arapça

Turkish Studies

bazı kelimelerde dile ağır gelen harflerin söylenişlerini hafifletip kolaylaştırmanın yolunu gösteren konular toplanmış, bunlara *sarf* denmiştir. Bazı kelimelerden değişik şekillerde yeni kelimeler elde edilmiştir. Buna da *iştikâk* adı verilmiştir. Bazı kelimelerin cümle içindeki yerlerini tespit etme ve cümlelerin türünü belirleme ihtiyacı duyulmuştur. Buna da *nahv* adı uygun görülmüştür. Harf ve hareketlerin şekillerinin belirlenmesi ile imla yanlışları korumak istenilmiştir. Buna *hat* adı verilmiştir.

Abdurrahman Fevzi Efendi'ye göre din ve şeriat ilimleri ile diğer sahalarda yazılıp basılmış kitapların, risalelerin çoğu bir batı dili ve diğer dillerle yazılmış, Kur'an ve hadisler ise Arap diliyle yazılmıştır. Bu dilleri böylece öğrenip tamamlamak işi ise, *nahv(cümle bilgisi, sentaks)*, *sarf(kelime bilgisi, morfoloji)*, *iştikâk(kelime türetme)*, *hat(yazı)* adları verilen Arap dili ilimlerini okuyup tamamlamak gerekir. Bunun için şu üç işi gereği gibi yapmak gerekir:

Birincisi, Türkçe kelimelere ve bunları işaret etmek için konulmuş harf ve hareketlere ait kuralların iyice bilinmesi ve bunların doğru söylenip yazılmaları yolunu gösterip anlatacak bir kitap bulunması gerekir. Türkçe kelimelerin doğru yazılmaları yolu da bilinemez ve bu nedenle ne yabancı dillerin değişme kurallarını az vakit içinde gereği gibi öğrenip bitirmek mümkün olabilir, ne de başka dilde bulunan kitapların ibarelerini dilimize çevirmek mümkün olabilir.

İkincisi, Arap alfabesi Türkçenin ünlü ve ünsüzlerini ifade edebilmek bakımından kusurludur, bunun için kullanılan şekiller içinde bazısını atıp bazısını tutarak veya bunları bazı işaretlerle ayırdedip toptan ıslah etmek gerekir. Çünkü harf ve hareketlerin şekilleri yazı ve imlanın temeli olduğu için bunlar düzeltilmedikçe Türkçe kelimelerin başkalaşım değişme ve yazısındaki şekillenme hallerine dair olan meselelerin hepsini içinde toplayacak bir kitap, Türkçe kelimeleri doğru söyleyip yazmak yolunu ne kadar bildirirse de kullanılan şekiller artık eksik olduğuna göre yine istenilen şekil ve kalıplara konulamaz.

Üçüncüsü, Arapça kitaplardan ilk önce okunmaları veya incelenmeleri çok önemli olanların, hadis ve tefsir kitaplarının öğretilip öğrenilmeleri zarureti dolayısıyla onları da Kur'an gibi *hareke, med, kasr, teşdid, vakf, vasl* alametleriyle işaretli olarak basmak gerekir. Çünkü gerek hadislerden gerekse diğer kitaplardan anlam çıkarmak, ibarelerinin doğru okunup belenmesine ve bunların doğru okunması da o alametlerle işaretlenmiş bulunmasına bağlıdır. Metinde burada bir dipnot bulunmaktadır. Bu dipnotta *Merâmîr b. Merre, Eslem, Amr b. Hudre* adlı üç önemli Arap dil bilgini Arap yazısını farklı görüşlerle harfler ve onların üzerine konulan işaretlerle tanımlamışlar ve her biri ayrı ayrı kurallar belirtmişlerdir. *Ebu'l-Esved ed-Düeli* ise Arap yazısının kelimenin yanı sıra cümle ile tamamlandığını belirtmiştir.

Yapılması gerekli olan bu üç işten ikincisi kelimelerin cinslerini, türlerini, özelliklerini ortaya çıkaracağı için bu üç işten hepsinden daha kolay, ancak daha önemlidir.

Birincisi ise hem her çeşit Türkçe kelimenin az vakitte doğru okunup yazılmaları ve böylece eli kalem tutanların imla öğrenmek uğrunda ömür tüketmeden henüz gençlik çağlarında din ilimleriyle sanatı tamamlamaya zaman bulmaları itibarıyla hem de bu ilimleri elde edip öğrenmemize sebep olan Arap diliyle diğer dillerdeki ilimleri az zamanda tamamlamaları ve bu şekilde öğrencinin Arap dilini öğrenmekte vakit kaybetmeyerek asıl maksat olan Kur'an ilimleri ve şeriat kurallarıyla uğraşmaları ve bir de Türkçe imlayı elde etmek yolunda zaman kazanmaları bakımından her şeyden önemlidir.

Yazara göre, her şeyden önce dili grameriyle benimsemek gerekir. Türkçe için Arapça ve Farsçayı bir ölçüde en aza indirerek öğrenmek Türkçeyi bu iki dilden arındırmak gerekir. Gerekli hallerde bu iki dil ayrıca öğrenilebilir. Özellikle eserin yazıldığı dönemde bu çok gereklidir. Bu dillerle sadece dinî konularda değil, her konuda bilgi sahibi olunabilir.

Tek bir hakimiyet içinde dilleri başka başka olan kavimler, milletçe birleşik olsalar da birbirlerinin dillerini bilmedikleri takdirde aralarında soğuk davranmalar, nefretleşmeler olması,

Turkish Studies

herbirinin diğerlerinin dillerini öğrendiği takdirde, milletçe farklı olsalar bile bu yüzden aralarında beraberliğin devam etmesi tabii bir mesele olduğuna göre, devletimizce kullanılan dilin, onun hükmü ve hakimiyeti içinde kendi olumlu halleriyle yaşayan gerek müslümanlar tarafından, gerekse bunca kabile ve aşiretler tarafından bilinip kullanılması her şeyden önemlidir.

Abdurrahman Fevzi Efendi, Avrupa okullarındaki öğrencilerin çocukken ana dili gramerlerini ile bir kaç yabancı dilin gramerlerini de okuduklarını, bunların yanı sıra resim, yazı, coğrafya ve daha pek çok ilmi öğrendiklerini, ve burada ise, öğrencilerin sadece Arapça ve Farsçayı öğrendikleri düşüncesiyle kapsamlı bir Türkçe gramer kitabı yazmak istediğini önemle vurgulamıştır. Kitapta, Türkçe harf ve hareketlerin cinslerinden, nevilerinden, vasıflarından ve onlara konulacak işaretlerin şekillerinden, bu harflerle yazılı olarak kullanılan öz Türkçe kelimelerin cinslerinden, nevilerinden, vasıflarından, değişmelerinden, terkip ve cümlelerin nevilerinden ve kısımlarından, kelimeleri doğru söyleyip yazmanın yolunu gösteren kaidelerin hepsinden bahsederek, ayrıca bunları açıklayan bütün örneklerin de içinde bulunmasını istemiştir.

Bunun üzerine Türkçenin bütün meselelerini tespit etmeye çalışmış ve bunları önce işlenmemiş halde toplamıştır. Fakat, yazmaya başlamayı düşündüğü her zamanda birtakım engellerle karşılaşacağını düşünerek vazgeçmiştir.

Bu arada, dönemin önemli şahıslarından birinin kendisine, *Şimdi Türkçenin kaidelerini toplu olarak gösterecek faydalı bir kitap tertip ve telif edilmesi yüce saltanatın pek aşırı bir arzu ve emeli olduğu için, iş başındakiler bunun çaresini büyük bir sevinçle aramaktadırlar. Bu itibarla siz, devlet ve milletimize hususi bir hizmet olmak üzere, istenildiği yolda bir kitap tertip etmiş olsanız, kıyamete kadar iyi bir ad bırakmak ve yukarı aşağı tabakaların hayır duasını almak şerefine ermekle halk içinde hayırlı bir gayeye varmış olurdu.* sözü üzerine bir dilbilgisi kitabı yazma konusunda harekete geçmeye karar vermiştir.

Bir süre sonra da, Arapça ilimlerde yetenekli hocalardan üç beş maarif ehlinin, bilgilerini arttırmak üzere seçilip Paris'e gönderilmiş olmaları, Abdurrahman Fevzi'yi cesaretlendirmiş, eserini yazmaya başlamıştır. Altmış sekiz yaşında da tamamlamıştır. Ancak, bazı ibare ve ifadelerini düzeltip açıklamak suretiyle eseri daha beğenilir bir hale getirmeye çalıştığı sırada birtakım sıkıntılar da peşini bırakmamıştır.

Sultan Gazi Mahmud Han'ın oğlu Sultan Abdülaziz, bu işe devam etmesi hususunda kendisini desteklemiş ve onun halifeliği zamanına eserini tamamlamış ve adını *Mikyâsu'l-Lisan Kıstâsu'l-Beyan* koymuştur.

Bu eseri yazarken her bakımdan mükemmel bir gramer yapısı olan Arapçayı örnek alarak Türkçenin kurallarını bu dilin yapısına göre düzenlenmiş sistemin içerisinden olabildiğince çıkarmaya gayret etmiştir. Böylece Türk dili büsbütün kaybolma derecesine gelmişken, bütün kuralları içeren örnekli bir eser yazmıştır.

KAYNAKÇA

ABDURRAHMAN Fevzi Efendi, **Mikyâsu'l-Lisan Kıstâsu'l-Beyan**, İstanbul, Mahmud Beg Matbaası, 1882.

ATALAY Besim, **Türk Dili Kuralları I**, İstanbul, 1931.

ATEŞ Ahmed, ÇETİN Nihad M. ve YAZICI Tahsin, **Arapça Dil Bilgisi I**, İstanbul, 1964.

ATEŞ Ahmed, **Farsça Grameri**, İstanbul, 1982.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- DENY Jean, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul, 1941.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, 1988.
- DİLAÇAR Agop, **Türk Diline Genel Bir Bakış**, Ankara, 1964.
- DİLAÇAR Agop, **Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi**, *TDAY-Belleten*, (1971): 83-145.
- ERDEM İlhan, **Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân'daki Dil Bilgisi Terimleri**, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2(2007), 192-216.
- ERDEM İlhan, **Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân (Özet-Metin-Terimler ve Ekler İndeksi)**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1998.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dilbilgisi**, İstanbul, 1958.
- ERTEM Rekin, **Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi**, İstanbul, 1991.
- HATİBOĞLU Vecihe, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1978.
- KARABACAK Esra, **Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi Kitapları**, (yön. Prof.Dr. Mehmet Akalın), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.
- KARABACAK Esra, **Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları**, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5(1989) : 261-270.
- KARABACAK Esra, **Bergamalı Kadri'nin Müyessiretü'l-Ulûm'u ile Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi Kitaplarındaki Terimler Üzerine Bir İnceleme**, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8(1997): 253- 283.
- KÜTAHYALI Abdurrahman Hoca, Çev. Ali Ulvi Elöve, **Mıkyasüllisan ve Kıstasülbeyan**, İstanbul, 1942.
- LEVEND Ağâh Sırrı. **Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, 1972.
- ÖZKAN Nevzat, **Ahmet Cevdet Paşa - Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniye**, Ankara, 2000.
- REDHAUSE Sir James W.A, **A Turkish and English Lexion**, İstanbul, 1978.
- SAMİ Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, 1899., Mevlut, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lugat*, İstanbul, 1980.
- STEINGASS F.A, **Comprehensive Persian-English Dictionary**, London, 1930.
- TİMURTAŞ Faruk K., **Osmanlı Türkçesi Grameri**, İstanbul, 1979.
- TOPALOĞLU Ahmet, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1989.
- Türk Dil Kurumu, **Gramer İstılahları**, *Türk Dili Seri Belleten I/7* (1934): 8-12.
- Türk Dil Kurumu, **Gramer (Kuralbilim) Terimleri**, *Türk Dili Seri Belleten II/1-2* (1940):63-72.
- Türk Dil Kurumu, **Gramer Terimleri**, *Türk Dili Seri Belleten II/ 11-12* (1941): 129-156.
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 2005.
- Türk Dil Kurumu, **İmlâ Kılavuzu**, Ankara, 2005.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Kütahya Şehri**, İstanbul 1932.
- VARDAR Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1988

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011